

ZORG PRIMAIR

Thema-
nummer

Communicatief meervoudige beperking

- Ondersteunde communicatie
- Communicatie en gedrag
- Drie ervaringsverhalen
- Interprofessionele samenwerking
- KLIN©-klas de Walvissen

De magie van 'de klik'

Daar waar *spraak* niet tot *taal* komt (en dat geldt voor de meeste mensen met een communicatief meervoudige beperking) vindt communicatie altijd een uitweg! Als dat niet resulteert in de o zo gewenste klik dan leidt dat bij betrokken partijen tot frustratie en verdriet.

Wat betekent het voor een kind als je niet kunt praten, maar wel iets wilt vertellen of iets wilt vragen? Juist als het gaat om mensen die je nabij zijn; je gezinsleden, begeleiders of leerkrachten met wie je zo vanzelfsprekend een 'klik' wilt. Die *magie van de klik* voel je op het moment dat de mensen om je heen erin slagen om jou te 'verstaan'.

De behoefte aan contact ligt niet alleen bij het kind dat niet kan praten, maar ook bij de mensen om hem of haar heen. Goede communicatie is de basis voor ontwikkeling en leren, en daarmee het fundament voor een passend onderwijsaanbod voor ieder kind.

Gelukkig zijn er mogelijkheden en middelen om de in elke mens aanwezige (aangeboren) potentie en wens tot communiceren te ondersteunen. 'Uit jezelf uit je jezelf', dat was ook het motto van mijn oratie als bijzonder hoogleraar 'Ondersteunde communicatie voor mensen met meervoudige beperkingen'. Oratie Prof. dr. Hans van Balkom - Stichting Milo

Communicatie en behoefte aan communicatie zijn een gedeelde ervaring

Er zijn meer mogelijkheden en middelen om communicatie te ondersteunen dan je in eerste instantie kunt vermoeden. Die liggen zowel op het vlak van de onderlinge betrokkenheid als in de technische mogelijkheden die er zijn. Stichting Milo voert trajecten ondersteunde communicatie (OC) uit met individuele kinderen en in groepsverband. De omgeving speelt daarin een belangrijke rol. Dat kan niet zonder de medewerking van ouders en de verbinding tussen zorg en onderwijs. Het is zeer van belang dat iedereen die werkt in het (speciaal) onderwijs daar kennis van neemt. Bij leerlingen die niet of nauwelijks verstaanbaar kunnen spreken is ondersteuning van de communicatie letterlijk vanzelfsprekend.

In deze 'Zorg Primair' delen we dan ook graag onze ervaringen met het zoeken naar communicatieoplossingen en wat dit voor het onderwijsperspectief kan betekenen. Ik hoop dat u zich laat betoveren door de glimlach van het kind dat zich begrepen voelt.

Prof. dr. Hans van Balkom is lid van het managementteam van Stichting Milo en verantwoordelijk voor innovatie en kwaliteit. Hij is psycholinguïst en als bijzonder hoogleraar verbonden aan de leerstoel voor ondersteunde communicatie aan de Radboud Universiteit te Nijmegen.

- 2 De magie van 'de klik'**
Hans van Balkom
- 4 Oriëntatie**
Nico Schouws
- 6 Ondersteunde communicatie**
Stijn Deckers
- 9 Ervaringsverhaal 1, Jildou**
Lyndensteyn Beetsterzwaag
- 13 Ervaringsverhaal 2, Krijn**
HUB Veghel
- 17 Ervaringsverhaal 3, Tess**
De Parel Den Haag
- 20 KLIN©: interprofessionele samenwerking onderwijs en zorg**
Lichtenbeek / Klimmendaal Arnhem
- 25 Communicatie en gedrag in de klas**
Judith Stoep / Stijn Deckers
- 28 Column Bas Wijs**
- 29 Boeken**
Thieu Dollevoet
- 31 Colofon**
- 32 Cartoon**
Jan Beijers

6

15

23

Advertentie:

32 CNV

Wil je een (praktijk)bijdrage leveren? Van harte welkom op zorgprimair@cnv.nl

Contact met redactie: zorgprimair@cnv.nl

Praat en denk mee via LinkedIn!
(Groep Zorg Primair/Passend Onderwijs)

Volg Zorg Primair op Twitter: [@ZPZorgprimair](https://twitter.com/ZPZorgprimair)

Foto op cover:

Kim van Tiel, fotografie & creatie

Losse nummers kosten € 5,00. Mail naar zorgprimair@cnv.nl. Het is mogelijk om een los abonnement te nemen op Zorg Primair! Dat kost € 30,00 per jaar. Bellen naar 030 7511003 of mailen naar ledenadministratie@cnv.nl

Actuele en bruikbare zaken voor de leerkracht door Nico Schouws

AGENDA:

Congres Jong & Depressief

30 juni online congres
www.Medilex.nl

Makkelijk Lezen Dag 2021

Dinsdag 5 oktober De Reehorst, Ede
www.makkelijklezen.nl

De week van de intern begeleider

**Zwolle 8 november, Utrecht 16 november,
Eindhoven 22 november, Rotterdam 30 november**
www.ibweek.nl

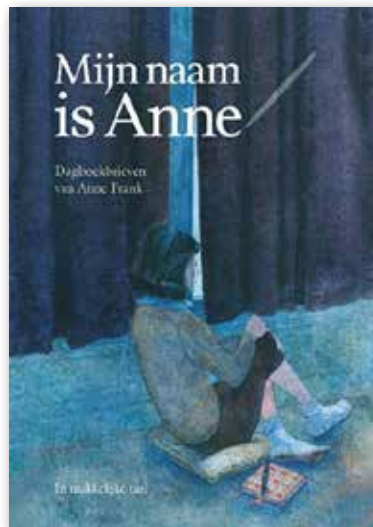
NOT

De Nationale onderwijstentoonstelling is verplaatst van 26 t/m 30 januari 2021 naar **di 30 nov. 2021 – za 4 dec. 2021** Utrecht
www.not-online.nl

MIJN NAAM IS ANNE

De dagboekbrieven van Anne Frank, speciaal voor kinderen vanaf 8 jaar die niet zo makkelijk lezen. Naverteld door Marian Hoefnagel.

Leesniveau
A1/A2. Fraai
geïllustreerd.
Mijn naam is
Anne,
uitgave
Eenvoudig
Communi-
ceren,
€ 16,50

HET SPRANKEL-PROJECT: WAT MOTIVEERT JOU IN JE WERK?

Een internationaal team van onderzoekers is op zoek naar wat leraren inspireert en wat hun ogen laat sprankelen tijdens het uitvoeren van hun beroep. Het onderzoek focust vooral op de overeenkomsten en verschillen tussen leraren die betrokken zijn bij hoogbegaafde leerlingen en leraren die niet werken met hoogbegaafde leerlingen.

De opbrengsten van het onderzoek moeten leiden tot een beter inzicht in wat leraren motiveert en hoe ze zichzelf gemotiveerd houden. Dat inzicht is nodig om beter te kunnen stemmen op de onderwijsbehoeften van leraren in de initiële en post-HBO lerarenopleidingen.

Onderwijsprofessionals worden uitgenodigd om een vragenlijst met 21 vragen in te vullen. Dat kost plm een kwartier. De vragenlijst en alles over het Sprankelproject is te vinden op www.slimeducatief.nl/sprankelproject/

TAAL IN HET KWADRAAT, KINDEREN MET TOS BETER BEGRIJPEN

Veel kinderen met TOS hebben grote problemen in de interactie met anderen. Sommige kinderen zijn onzeker en teruggetrokken, andere worden snel boos. Vaak hebben ze moeite met het aangaan en onderhouden van vriendschappen. Kinderen met TOS zitten dan

ook vaak niet lekker in hun vel. In dit boek wordt door een neuropsychologische bril naar kinderen met TOS gekeken. Heel toegankelijk geschreven en rijk geïllustreerd. Taal in het kwadraat, kinderen met TOS beter begrijpen, Constance Vissers, Jet Isarin, Daan Hermans en Ina Jeki, uitgave PICA, € 24,95

DE HELPENDE HAND, EERSTE HULP IN LASTIGE SITUATIES VOOR KINDEREN

De Helpende Hand is uit Noorwegen afkomstige methode voor kinderen en jongeren in de leeftijd van 6 tot en met 16 jaar. Het is een hulpmiddel om alledaagse en veelvoorkomende lastige situaties beter te hanteren. Met behulp van een helpende hand krijgt het kind overzicht van wat er aan de hand is en wat je kunt doen. Er is een kinder- én een jongerenboekje. Hier afgebeeld is het kinderboekje. De Helpende Hand, Solfrid Raknes, Nederlandse vertaling en bewerking Karen Molenaar, uitgave PICA, € 12,50

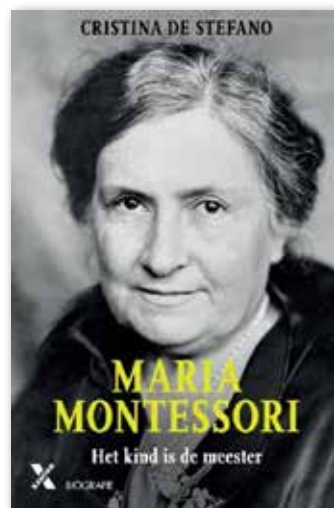
MET BREM EN SNUIT DE DUINEN IN, 16 VERHALEN OVER NATUURBELEVING

In zestien korte verhalen ontdekken Brem en Snuit veel in de natuur. Van halsbandparkieten, winterslaap, de dood en dat er dieren zijn die van poep houden. Achter in het boek zijn bij elk verhaal een paar suggesties voor activiteiten bij de verhalen opgenomen. Zo

kunnen jonge kinderen, na het voorlezen, nog even bezig zijn met het thema van het verhaal. Met Brem en Snuit de duinen in, uitgave Levendig uitgever, € 17,50

MARIA MONTESSORI, HET KIND IS DE MEESTER

Cristina De Stefano vertelt het indrukwekkende leven van Maria Montessori voor het eerst tot in detail. Door directe getuigenissen en tot nu toe ongepubliceerde correspondentie schets zij een verrassend veelzijdige vrouw: Leer mij het zelf te doen. Het verhaal van de vrouw die het onderwijs voor altijd veranderde. Maria Montessori, Cristina De Stefano, uitgave Xander Uitgevers Haarlem, € 24,99

Stichting Milo biedt al 10 jaar steun bij communicatieve beperking

Ondersteunde communicatie

Stijn Deckers

Naar schatting zijn er in Nederland meer dan een half miljoen mensen die niet of nauwelijks (meer) kunnen praten of schrijven. Oorzaken kunnen zijn ziekte, ongeval, aangeboren stoornissen of syndromen en de combinaties hiervan. Het zijn vaak kinderen en jongeren met een communicatief meervoudige beperking (CMB) die terecht kunnen bij de specialisten van behandelcentrum Milo. Bij mensen met CMB gaat een taalontwikkelingsstoornis of ernstig gehoorverlies samen met een verstandelijke beperking, al dan niet met motorische stoornissen en gedragsproblemen. Zij hebben ondersteunde communicatie nodig om hun 'stem' te laten horen.

Ondersteunde communicatie (OC) biedt deze kinderen en jongeren mogelijkheden om zelf initiatieven te nemen. Door de inzet van OC kan een kind en zijn of haar sociale netwerk – ouders, broertjes en zusjes, familie, begeleiders, leerkrachten, therapeuten - met elkaar communiceren. Bij OC gaat het om vormen, methoden, technische oplossingen of hulpmiddelen waarbij alle zintuigen en uitingvormen elkaar kunnen vervangen en ondersteunen. Bijvoorbeeld pictogrammen, foto's, voorwerpen, ondersteunende gebaren, spraakknoppen of hightech (computergebaseerde) communicatiehulpmiddelen voorzien van computerspraak. Enkele voorbeelden van hightech communicatiehulpmiddelen komen in de ervaringsverhalen in dit themanummer aan bod. Nadrukkelijk willen we aangeven dat OC méér is dan (alleen) de inzet van een technisch hulpmiddel.

ONDERSTEUND COMMUNICEREN DOE JE SAMEN

OC is er niet alleen voor het kunnen uiten, maar juist ook voor het begrijpen. Communiceren doe je immers

samen. Samen wil je komen tot gedeeld begrip, tot het uitwisselen van informatie. Hierdoor is het van belang dat iedereen in de omgeving van het kind met een communicatieve beperking OC consequent gaat inzetten. In alle settingen waar het kind communiceert: thuis, op school, op het KDC, bij opa en oma etc. Als effecten van de inzet van OC zien we naast een groei in taalontwikkeling, bijvoorbeeld ook het afnemen van probleemgedrag, herstel van de harmonie in het gezin en de klas, een betere onderlinge band en meer zelfredzaamheid. Factoren waardoor de afhankelijkheid van zorg afneemt en onderwijskansen toenemen.

10 JAAR STICHTING MILO

Stichting Milo is een zelfstandig behandelcentrum voor ondersteunde communicatie en verleent zorg aan kinderen en jongeren met een ernstige meervoudige communicatiebeperking én aan hun communicatiepartners. De stichting is ontstaan in 2010. Milo is in Nederland de organisatie die zich uitsluitend profileert en toelegt op gespecialiseerde diagnostiek en behandeling van en voor mensen met complexe communicatiebehoeften en hun omgeving. Een belangrijk doel van onze dienstverlening is empowerment van het sociale netwerk. Concreet betekent het dat we juist aan communicatiepartners

als ouders en leerkrachten training en/of coaching bieden in hoe communicatie te ondersteunen.

Milo werkt nauw samen met de 'Leerstoel Ondersteunde Communicatie bij meervoudige handicaps' aan de Radboud Universiteit Nijmegen en maakt deze leerstoel ook mogelijk. Door de verbondenheid van wetenschap en praktijk vindt voortdurend wederzijdse beïnvloeding plaats en maakt Milo gebruik van evidence based behandelmethoden. Inmiddels heeft

Uitgangspunt is dat er een oplossing is voor iedereen met communicatiebeperkingen.

Milo in zijn 10-jarig bestaan ruim 800 kinderen en jongeren met CMB en hun sociale netwerk kunnen ondersteunen. Onze focus is hierbij vooral gericht op diagnostiek en op het verbinden van zorg en onderwijs. Dit met name via onze product/dienstcombinaties Communicatie Competentie Profiel (CCP) en Kinderen Leren Initiatieven Nemen in Communicatie (KLIN©). Voor meer informatie over KLIN© verwijst ik naar het artikel elders in dit themanummer.

ZICHT OP LEER- EN ONTWIKKELINGSPOTENTIEEL

Uitgangspunt is dat er een oplossing voor iedereen met communicatiebeperkingen bestaat: die oplossing is echter voor iedereen anders. Daarbij gaat het om het kiezen van de best passende en duurzame manier van ondersteunde communicatie. Voor de keuze voor de best passende vorm van OC zijn er vele mogelijk-

heden; welke sluit nu het beste aan? Bij communicatie speelt meer dan het al dan niet kunnen uiten of begrijpen van taal. Het vermogen om te communiceren doet een beroep op een groep van tien onderling verbonden kerndomeinen in ons brein, namelijk: aandacht, waarneming, geheugen, cognitie, adaptatie, oriëntatie, sociaal-emotioneel, zelfredzaamheid, motoriek/mobiliteit en taal. In feite is communicatie het resultaat van een afstemmingsproces en samenwerking tussen alle kerndomeinen. Dat maakt communicatie ook zo complex en maakt duidelijk dat als er sprake is van een genetische aandoening, waarbij de hersenen zich net iets anders ontwikkelen, de ontwikkeling van communicatie en taal al snel aangetast wordt. In het CCP wordt een sterkte-zwakte analyse gemaakt op al deze kerndomeinen. Voor zowel het kind als zijn omgeving brengen we beperkingen, belemmeringen, vaardigheden en mogelijkheden in kaart voor het ondersteunen van de (communicatieve) ontwikkeling. Al doende worden via dynamisch assessment gegevens verzameld over wat iemand wél en niet kan en wat met hulp of ondersteuning vanuit de omgeving haalbaar is. De focus bij dynamisch assessment is niet kijken naar wat een kind nú kan of níet kan, maar kijken naar de volgende stap in de ontwikkeling. Met de inzet van OC krijgen we zo beter zicht op het leer- en ontwikkelingspotentieel. Communicatie opent hiermee de weg naar leren, ontwikkelen en daarmee naar participatie, inclusie en emancipatie.

**DR. STIJN DECKERS, ORTHOPEDAGOOG,
IS MANAGER DIAGNOSTIEK EN
BEHANDELING BIJ STICHTING MILO.
ALS ONDERZOEKER IS HIJ BETROK-
KEN BIJ DE LEERSTOEL ONDER-
STEUNDE COMMUNICATIE AAN
RADBOD UNIVERSITEIT NIJMEGEN
EN TEvens VERBODEN AAN DE RU
ALS DOCENT VOOR DE OPLEIDING
PEDAGOGISCHE WETENSCHAPPEN**

*Lees meer over ondersteunde communicatie en onze dienstverlening op onze website www.stichtingmilo.nl.
Meer weten over Milo? 073-7370287,
info@stichtingmilo.nl.*

Ondersteunde communicatie (OC) thuis en op school

Jildou kan niet praten, maar heeft wel heel veel te vertellen

Jildou Castelein (2013) heeft een uitnodigende glimlach en stralende ogen. Omdat ze niet kan spreken zijn dat haar voornaamste mogelijkheden om te communiceren met haar omgeving. Ze is rolstoelafhankelijk en bewegen is nauwelijks mogelijk.

Om zich goed te ontwikkelen is het belangrijk dat alle signalen die zij uitzendt om contact te krijgen worden gezien en begrepen. Omdat Jildou thuis woont, zijn op de eerste plaats haar ouders en haar oudere broer Remmert en het jongere zusje Mette hierin belangrijk. Verder zijn er vele mensen die Jildou ondersteunen bij haar dagelijkse functioneren en ontwikkeling. In het gezin Castelein worden alle mogelijkheden aangegrepen om de aanwezige ontwikkelingspotentie te zien en benutten.

SCHOOL

Naast veel liefdevolle aandacht wordt ook gespecialiseerde zorg en onderwijs aan haar besteed. Jildou is

leerling van mytyl-/tyltylschool Lyndensteyn te Beetsterzwaag. Onder het motto 'Lyndensteyn beweegt je' wordt les gegeven aan leerlingen met een lichamelijke of een meervoudige beperking en leerlingen die langdurig ziek zijn. Om ontwikkeling bij de leerling mogelijk te maken wordt gewerkt vanuit een positief, voorspelbaar en veilig klimaat, gericht op autonomie, uitdaging en zelfvertrouwen. Op weg naar de grootst mogelijke autonomie is uitbreiding van communicatievaardigheden met haar omgeving een belangrijk speerpunt.

Vier dagen per week gaat Jildou - bijna 40 km vanaf haar woonhuis - naar school. Ze wordt daarbij begeleid door een van de drie persoonlijk begeleiders (op PGB basis).

Wie is Jildou?

Jildou werd zeven jaar geleden geboren als middelste kind. Door zuurstofgebrek voor of tijdens de geboorte heeft ze de aandoening 'cerebrale parese' (CP). Het is een combinatie van verschillende symptomen die ervoor zorgen dat je je moeilijker kunt bewegen. Om enige grip te krijgen op haar spieren moet ze heel veel oefenen. Met goede ondersteuning zijn daar – weliswaar kleine – maar zeker stapjes in te maken. Jildou kan niet praten, maar beschikt over een scherp gehoorzintuig. Dat is voor haar een instrument om signalen op te vangen en daar vervolgens met haar mimiek op te reageren, instemmend of afwijzend. Jildou heeft een oogbestuurde spraakcomputer. Een high-techvoorziening die haar door oefening en uitbreiding van de mogelijkheden steeds meer in staat stelt om te 'praten'. Het inzetten van het apparaat ondersteunt haar communicatie.

Per dag heeft Jildou meerdere korte epileptische aanvallen. Met medicatie is het helaas niet mogelijk alle aanvallen te voorkomen. Gelukkig heeft dat geen invloed op haar positieve karakter.

Het interprofessionele team van Jildou

- Het gezin Castelein: vader Anne-Hendrik, moeder Sytske, haar oudere broer Remmert en jongere zusje Mette.
- Suzan van den Beld, Kinderfysiotherapie Leeuwarden
- Inge van Straten, fysiotherapeut Praktijk Sterre, Harderwijk
- De persoonlijke begeleiders Sophie Feiertag, Mirjam Ritsema, Eva Visser en Ananja van der Wagen
- In de klas op school Lyndensteyn: Roelande van Manen, leerkracht; Michella Former, onderwijsassistent en Trea Dijkgraaf, intern begeleider
- Heleen Disselhorst, OC-behandelaar en muziektherapeut, namens Stichting Milo
- Paula van Driesten, OC-behandelaar namens Stichting Milo
- Baukje Bosma, behandelcoördinator namens Stichting Milo

De school werkt samen met Revalidatie Friesland Zorg. In het programma van de klas worden op afroep logopedie, fysiotherapie en ergotherapie zoveel mogelijk geïntegreerd.

DE WEG NAAR EEN PASSENDE VORM VAN OC

Communicatie Competentie Profiel

Hoe beter de mensen die veelvuldig met Jildou te maken hebben alle signalen kunnen verstaan hoe beter er kan worden ingespeeld op haar ontwikkelwensen en hulpvragen. Op basis van een overzicht van beperkingen, vaardigheden en mogelijkheden van Jildou is er gezamenlijk met het interprofessionele team een communicatie competentie profiel opgesteld. Daaruit bleek onder andere dat 1-op-1 contact in een zo rustig mogelijke omgeving haar concentratiecapaciteit ten goede komt. Als Jildou goed wordt voorbereid op dingen die komen gaan dan wordt onnodige emotie door een schrikreactie vermeden. Als Jildou aandachtig en voorbereid is op wat van haar verwacht wordt, kan zij met een lach haar instemming betuigen en als het niet bevalt kan

Een dag op school

- 9 uur Inloop. Jildou gaat met de andere kinderen spelen met ontwikkelingsmateriaal. Communicatie verloopt veelal met mimiek en ja/nee vragen.
- 9.20 Goedemorgenlied. Ook Jildou zegt met haar spraakcomputer 'goedemorgen'. De dagen van de week worden besproken en Jildou kan ook dan aangeven welke dag het is. Maandthema is 'beroepen'. Jildou heeft in haar spraakcomputer een bladzijde met de beroepen die er aan bod komen. Vandaag is het PILOOT. Tijdens het bekijken van de aarde vanuit de lucht doet Jildou mee door het aangeven en benoemen van plaatsen met haar OC-middel.

Tijdens de pauze gaat Jildou met de andere kinderen mee naar buiten. Het liefst gaat ze in de nestschommel of rolstoelschommel. Middels mimiek en ja/nee vragen weten we wat Jildou wil.

- 11.00 Verder over plattegronden en piloten. Wat vliegt er nog meer? En ja, ook een raket. Jildou glundert. We bedenken dat de piloot van een raket een astronaut is en gelukkig heeft juf een boek van 'André het astronautje'. Jildou zegt met haar computer: VOOR-LEZEN.WILLEN.IK. Die boodschap is duidelijk. We voldoen graag aan die wens!! Communiceren is het doel!
- 11.30 Muziektherapie / lunchtijd / buiten spelen
- 13.30 Terug in de klas werken we met ontwikkelingsmateriaal. Jildou doet een reken-/telspel. De cijfers kan ze met haar OC-middel aangeven.
- 14.00 We knutselen 'iets vliegens' met elkaar. Jildou kan aangeven met haar OC-middel welke kleuren ze wil gebruiken.

Na een drukke dag gaat Jildou samen met haar persoonlijke assistent weer naar huis.

ze 'nee' zeggen door weg te kijken of te kijken met een emotieloze koele blik.

In het geval van Jildou is een prikkelarme omgeving met bekende mensen om haar heen belangrijk. In een vertrouwde omgeving kan ze steeds meer van zichzelf laten zien wanneer ze voldoende tijd krijgt. Ook worden haar communicatieve signalen door anderen steeds beter opgemerkt en geïnterpreteerd.

Een oogbestuurde spraakcomputer

Voor Jildou is gelet op haar lichamelijke mogelijkheden een oogbestuurde spraakcomputer – haar Tobii – een uitkomst. Zowel op school als thuis wordt de spraakcomputer voor haar ingezet als de brug in het leggen van verbanden en het communiceren met anderen. Behandelcoördinator van Stichting Milo Baukje Bosma kent alle mogelijkheden van de oogbestuurde computer. Zij heeft iedereen rondom Jildou geïnstrueerd hoe ermee te werken door samen ermee te kletsen. Maar ook hoe nieuw vocabulair toe te voegen, passend bij waar ze op school mee bezig is en passend bij haar beleavingswereld en ontwikkeling. Daarmee worden haar ontwikkelingsmogelijkheden

nog verder uitgebreid! Ook gebruikt ze de spraakcomputer nu om thuis met het gezin na te praten over een schooldag. Via modelleren leert Jildou de betekenis van nieuwe pictogrammen kennen en zelf gebruiken.

LEREN LUISTEREN NAAR DE INNERLIJKE STEM

Jildou geeft aan om, bij alles wat gedaan wordt om haar welbevinden en leervermogen te vergroten, betrokken te willen worden. Tijdens de Milo behandeling wordt voortdurend gezocht naar mogelijkheden om haar stem ook mee te laten klinken.

Haar omgeving maakt ook gebruik van haar innerlijke stem. Jildou is in ontwikkeling om zoveel mogelijk daarvan te uiten. De omgeving stelt haar vragen waarbij zij het antwoord kan denken. Bijvoorbeeld bij een spelletje pim-pam-pet. Als de schijf stopt bij de T bedenkt Jildou een woord met een T. De medespelers proberen door te categoriseren te raden welk woord het zou kunnen zijn. Zij antwoord vervolgens met ja/nee en via haar spraakcomputer wordt het pictogram opgezocht.

Op de foto doet Sophie Feiertag met Jildou een beurtspelletje op de Zenko drum. Muziektherapie werkt aan de voorwaarden voor communicatie, zoals het grip krijgen op prikkels, lichaamsbewustzijn, initiatief nemen in contact, jezelf laten zien en horen. Deze bezigheid geeft tevens een mooie gelegenheid om te oefenen met kernvocabulaire, zoals 'meer', 'stoppen' en 'nog een keer'. Jildou vond de klanken in het begin erg spannend, maar zodra ze gewend was, begon ze te stralen als het lukte om fysiek een slag op de drum te maken.

STAPPEN GEZET

Het kijken naar de uitnodigende mogelijkheden die elke blik of beweging van Jildou betekent, is succesvol gebleken. Moeder Sytske verwoordt deze benadering als volgt: "Zaken, signalen die aanvankelijk werden uitgelegd als toeval werden door de Milo-aanpak gezien als handvatten om onszelf letterlijk aan vast te grijpen. Dat bleek dusdanig veel mogelijkheden te bevatten dat die zogenaamde toevalstreffers al gauw uitgroeiden tot betekenisvolle ontwikkelings-signalen."

De spraakcomputer is een onmisbaar instrument geworden om mee te doen in gesprekken. Ze kan zelf het initiatief nemen om iets te zeggen of om hulp te

vragen. Dat maakt haar stukken minder prikkelbaar in geval men haar niet goed begrijpt of onvoldoende aansluit bij haar behoeften.

Uit de taaltest C-BiLLT¹ die ze maakte kan worden geconcludeerd dat ze met oogbesturing prima in staat is om woorden en zinnen te koppelen aan plaatjes en op vragen te antwoorden.

Een speels en toenemend gebruik van de spraakcomputer stelt haar in staat om aangeboden pictogrammen te interpreteren en om te antwoorden met voor haar betekenisvolle pictogrammen. Dat maakt het mogelijk om actief mee te doen bij interactie, bijvoorbeeld in de kring. Het biedt haar ook de mogelijkheid om zelf initiatieven te nemen. Meer bewust worden nu in schoolse situaties stappen gezet naar geletterdheid, door het koppelen van klanken en woorden aan pictogrammen en aan gebeurtenissen die plaatsvinden. Jildou kan zodoende net als de andere kinderen meedoen aan de schoolse activiteiten.

1 C-BiLLT staat voor Computer-Based instrument for Low motor Language Testing. Met andere woorden, de C-BiLLT is een test die zo ontwikkeld is, dat er een niet tot nauwelijks motorische handeling van het kind wordt gevraagd om tot betrouwbare bepaling van taalbegrip te komen.

Meer contact en ontwikkeling door de ondersteuning met een spraakapp

Krijn doet mee!

Krijn van Tiel zit in de eindgroep van het so. Na de zomervakantie gaat hij naar het vso. Een volgende stap in zijn onderwijsleven. “Hij houdt van lekker eten. Dus misschien gaat hij iets doen met werken in de keuken.”, zegt zijn moeder Kim. Vanwege zijn taalspraakmoeilijkheden heeft zij ook zorgen over het vervolg van zijn studie. Alle aandacht gaat nu naar de mogelijkheden om met de inzet van ondersteunde communicatie beter te verstaan en te begrijpen wat er in het vrolijke hoofd van Krijn omgaat.

“Je wilt gewoon – net als elke ouder – het beste voor je kind. Als je kind niet kan praten, dan is het heel moeilijk om te achterhalen wat hij werkelijk wil. Dat kon je merken aan zijn soms moeilijk te interpreteren uitingen van frustratie.” vertelt moeder. “Als directe gezinsleden voelden we aan dat hij toch iets wilde zeggen.”

SCHOOL

Krijn is leerling in het so bij HUB Veghel. Na een jaar peuterspeelzaal en een tijdje in een reguliere kleuterklas, gingen de ouders op zoek naar een passende vorm van onderwijs voor Krijn. Ze kozen

voor HUB Veghel, een school waar men met het onderwijsaanbod streeft naar het ontwikkelen van kennis en vaardigheden passend bij de capaciteiten en interesses van iedere leerling. HUB biedt onderwijs op maat voor kinderen en jongeren met complexe leer- en opvoedingsvragen in de leeftijd van 4 tot en met 20 jaar. De aan school verbonden logopediste Nicole Goossens zag voldoende mogelijkheden om de communicatie met en de communicatieve vaardigheden van Krijn te verbeteren. Ze stelde voor om de expertise en kennis met betrekking tot ondersteunde communicatie van Stichting Milo in te schakelen voor Krijn.

Wie is Krijn van Tiel?

Krijn is het jongste kind in een gezin van drie kinderen. Hij heeft twee oudere zussen: Nanne (16) en Merle (14). Hij is geboren met het Downsyndroom en de ziekte van Hirschsprung*. Krijn is voor iemand buiten zijn eigen kring niet of niet goed te verstaan. In het communicatie competentie profiel stelt Krijn zich voor: “Ik vind het fijn om onder de mensen te zijn. Met twee zussen en met mijn lieve ouders en opa en oma’s, zijn er ook thuis altijd mensen om mij heen. Samen met hen onderneem ik leuke activiteiten en uitstapjes. Als er mensen op bezoek komen wil ik het ook gezellig maken, kopje koffie, koekje en samen kletsen over dingen die ik heb beleefd. Ik heb moeite om verstaanbaar te spreken dus vaak heb ik hulp nodig om mezelf goed duidelijk te kunnen maken.” Krijn wordt nu in zijn communicatie ondersteund met de app Proloquo2Go op zijn iPad.

**Iemand met de ziekte van Hirschsprung mist zenuwen in de wand van darmen. De ziekte van Hirschsprung is aangeboren. De zenuwen kunnen in een deel van de darmen niet aanwezig zijn. Maar het kan ook om de hele darm gaan. De kenmerken verschillen van persoon tot persoon.*

Zijn spraak is vooral voor nauw betrokkenen vooralsnog goed te interpreteren. Ook kan de toon van de geluiden die hij maakt inhoud geven aan zijn boodschap. Verder is er ook nog zijn lichaamstaal en zijn er allerlei creatieve hints die hij kan inzetten om zich 'verstaanbaar' te maken. Kim en Marco, de ouders van Krijn, werden ook bemoedigd door het zien van het scala aan mogelijkheden om de communicatie met Krijn te bevorderen. "Samen met de professionals van school en van Milo vormden we een hecht team achter ons kind. Alleen al de wetenschap dat er mensen zijn die in onze zoon geloven en niet opgeven sterkt ons."

Het interprofessionele team van Krijn

- Kim en Marco van Tiel, ouders van Krijn
- Kathalijne Bergmans, leerkracht HUB Veghel
- Nicole Goossens, logopediste Hub Veghel
- Leanne Wolfs, behandelcoördinator namens Stichting Milo
- Hanneke van Bakel, OC-behandelaar namens Stichting Milo

DE WEG NAAR EEN PASSENDE VORM VAN ONDERSTEUNDE COMMUNICATIE

In het communicatie competentieprofiel (CCP) van Krijn is te lezen: *"Op school zien de leerkrachten wel aan mij dat het soms moeilijk voor me is om mijn aandacht bij de les te houden. Het kan ook voorkomen dat ik gefrustreerd raak omdat ik zó graag iets wil vertellen. Ik zou het erg fijn vinden als we samen op zoek gaan naar een communicatievorm waarmee het makkelijker voor me wordt om mezelf duidelijk te maken?"*

De hulpvraag van Krijn is duidelijk: hij wil graag meedoen. Hij is redelijk makkelijk aan te sturen, is sociaal en geeft weinig problemen in contact met anderen. Hij heeft een groot taalbegrip en kennis van de wereld om hem heen. Hij staat open om met zijn omgeving te communiceren. Een iPad met een spraakapp bleek een schot in de roos. Binnen het lopende IkOOC-traject van Milo worden Krijn en zijn belangrijke communicatiepartners meegenomen in het functioneel inzetten hiervan om de communicatie te ondersteunen.

Een schooldag van Krijn

- 8.30 Aankomst op school
- 9.00 Krijn wenst iedereen goedemorgen met zijn iPad en vertelt bijvoorbeeld welke dag het is of welk weer.
- 9.10 Voorbereidend lezen. Krijn vergroot zijn woordenschat door themagerelateerde woorden op zijn iPad te zoeken en gebruiken bij de opdrachten van de les.
- 10.00 Wereldoriëntatie thema Lente. Krijn zet de geleerde woorden in met zijn iPad en kan zodoende meedoen.
- 10.15 Buitenspel: Krijn gebruikt buiten de kernwoordenkaart om zich te uiten tijdens het spel.
- 10.45 Motoriek: Krijn gebruikt zijn iPad om kinderen te vertellen dat ze in de kring mogen gaan zitten voor Biba en Loeba.
- 11.15 Zelfstandig werken: als Krijn iets wil vragen gebruikt hij zijn iPad.
- 11.45 Lunchpauze: Krijn gebruikt de kernwoordenkaart om zich te uiten tijdens het spel.
- 12.45 Sociaal-emotionele ontwikkeling: Krijn gebruikt zijn iPad om bijvoorbeeld gevoelens te kunnen benoemen.
- 13.30 Knutselen en vrij spelen
- 15.00 Met de taxi naar huis

Daarna thuis persoonlijke verzorging en relaxen met knuffels / samen eten koken en hierover en over zijn dag communiceren met zijn app, inclusief inzet van kernwoorden: in, meer, roeren, lepel, tafel dekken, op, enz.

BETEKENISVOLLE INDELING

Bij Krijn bleek de app Proloquo2Go¹ op de iPad zeer passend. Naast een groot aantal kernwoorden, bestaat de startpagina uit verschillende mappen met een bepaald thema, zoals 'kletsen' en 'eten en drinken'. Deze mappen zijn voor Krijn, in de loop van IkOOC-traject, gepersonaliseerd. Zo is het écht zijn ondersteund communicatiemiddel. Belangrijke personen uit zijn omgeving zijn met foto's toegevoegd. Ook het voedsel dat Krijn lekker vindt of vaak eet wordt tevoorschijn gehaald op de eerste pagina van 'eten en drinken'. Dit personaliseren vindt plaats in samenwerking met thuis en school. OC-behandelaar Hanneke van Bakel van Stichting Milo over dit proces: "Ik leerde moeder hoe ze alles kon aanpassen en we bespraken ook welke woorden in welke map konden worden toegevoegd. Spelenderwijs leerde ook Krijn hoe hij de iPad kon inzetten." De woordenschat van Krijn blijft zo maar groeien, gelukkig staan er nog vele woorden in de app die hij nog kan leren.

MODELLEREN

Hoe het kernwoordenarsenaal optimaal kon worden ingezet om te communiceren was ook op school een belangrijk onderdeel van de behandeling. Krijns leerkracht Kathalijne Bergmans en logopediste Nicole Goossens zijn het erover eens dat je met kernwoorden al heel veel kunt duidelijk maken: "Het hoeft niet meteen perfect te zijn, soms zijn een paar woorden die je vaak terug laat komen ook al goed. Zo werd het mapje 'kletsen' al snel favoriet bij Krijn. Net als de andere kinderen kan hij daarmee ook laten horen wat hij allemaal doet in het weekend. Met deze manier van communiceren hebben we de deuren geopend om Krijn meer mooie stappen te laten maken in zijn ontwikkeling. Met zijn iPad en de Proloquo2Go-app onder de arm is zijn horizon aanzienlijk verbreed.

Het ondersteunen van de eigen gesproken taal met pictogrammen heet 'modelleren'. Doordat de omgeving modelleert, krijgt Krijn het voorbeeld en ziet hij hoe de app gebruikt kan worden om mee te communiceren. Hij leert waar de woorden staan. OC-behandelaar Hanneke: "Door in te spelen op zijn behoeften en beleavingswereld raakte Krijn al snel betrokken bij het toevoegen en gebruiken van begrippen en foto's die hij wilde delen." Om dat proces van modelleren zo goed mogelijk af te stemmen op zijn leeftijd- en klasgenootjes ging Hanneke onder andere een aantal keren mee naar de speelplaats. Leerkrachten kregen training in hoe zij de app konden toepassen en op school konden

¹ Proloquo2Go biedt veel mogelijkheden door het standaard kernvocaulaire Crescendo (gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek), onbeperkte taalontwikkeling dankzij een uitgebreide randwoordenschat en verschillende vocaulaire-niveaus en de mogelijkheid om het vocaulaire stap voor stap te leren kennen door middel van 'progressieve taal'. Door op een plaatje te tikken wordt het woord uitgesproken. De geselecteerde afbeeldingen verschijnen boven in beeld in een zinsbalk. Er kunnen ook vervoegingen van een woord gebruikt worden.

communicatie d.m.v. gebaren en het gebruik van visuele ondersteuning met pictogrammen of foto's als ondersteuning voor gesproken taal. Zo wordt het dagprogramma in iedere klas gevisualiseerd met pictogrammen. Taal wordt minder vluchtig als bij het praten een plaatje in beeld blijft." aldus de behandelaar.

Krijn kan nu ook laten weten wat hij in het weekend gedaan heeft.

personaliseren. Zodoende kon er een verfijning plaatsvinden van de onderlinge taal van de kinderen. Op school kon daarmee de communicatie via de iPad breed worden ingezet. "Het blijkt ook dat het voor zijn klasgenoten fijn is om taal te visualiseren aan de hand van pictogrammen. Overigens wordt door de gehele school al gebruik gemaakt van ondersteunde

Voor Krijn bleek de inzet van de kernwoordenkaart in de klas een goede aanvulling. Voordoen helpt Krijn om te kunnen nadoen en wanneer Kathalijne bij gesproken taal wijst naar de picto's op de kernwoordenkaart (die identiek zijn aan de picto's in de iPad van Krijn) voelt Krijn de motivatie om dit ook te willen doen met zijn iPad.

Net als iedereen wil Krijn communiceren met de mensen om hem heen. Voor die natuurlijke behoefte zet hij zich elke dag in. De technische mogelijkheden en de positieve houding van school en thuis zijn voor hem een belangrijke steun.

Succesvolle samenwerking met ouder zorgt voor fikse vooruitgang

Tess is klaar voor het voortgezet onderwijs

Voor de geboorte was al vastgesteld dat Tess een klompvoetje had. De eerste jaren van haar leven betekende dat gips en een brace. “Mede daardoor haalde Tess haar motorische mijlpalen niet. De kinderarts verwees haar door naar de neuroloog en net na haar eerste verjaardag werd de diagnose ‘bilaterale perisylvische polymicrogyrie’ gesteld” legt Ellen Boskamp, de moeder van Tess, uit. “Het is een zogeheten aanlegstoornis, die bij Tess het minder functioneren van haar linkerarm en linkerbeen tot gevolg heeft. Daarbij heeft ze ook een spraaktafstoornis, psychomotore ontwikkelingsachterstand en hypermobiliteit.”

Ellen is alleenstaande moeder en werkt als vakleerkracht bewegingsonderwijs op een school voor speciaal onderwijs. Het eerste feit zorgt ervoor dat ze ‘doorpakt’ en als vakdocent is zij bekend met dit soort aandoeningen. Ze zorgt ervoor dat meteen na de diagnose gestart wordt met fysiotherapie, ergotherapie en logopedie. Aanvankelijk op de revalidatie-afdeling van de VU en daarna ook binnen de speciaal onderwijs- en revalidatiesetting van de Parel¹ in Haarlem.

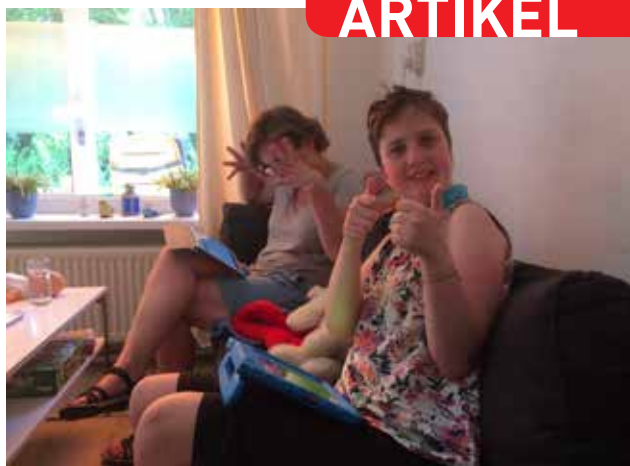
COMBINATIE VAN COMMUNICATIEVORMEN

“Voor Tess was een reguliere school niet aan de orde. Ze kon pas lopen toen ze 3,5 was en met haar beperkte spraakvermogen was de Parel de meest voor de hand liggende optie.” vertelt Ellen. Al op het kinderdagverblijf begon Tess met een spraakcomputer, een Zingui. Deze werd later omgewisseld voor een iPad met de Nederlandse versie van de

Proloquo2Go-app. “Tess zet alle beschikbare middelen in om te communiceren. Met een combinatie van geluiden, woorden, gebaren en de spraak-app kan ze zich voor mensen die haar kennen goed ‘verstaanbaar’ maken.” aldus moeder. Giulia Bijvoet is als logopediste vanuit Stichting Milo betrokken bij Tess, maar kent haar al langer. Giulia vult aan: “Ik leerde Tess kennen als een vrolijke meid die graag en veel communiceert. Ze houdt van dikke knuffels, van

¹ De Parel hanteert een schoolstandaard van 7 leerroutes om de uitstroom van de leerlingen in kaart te brengen. Deze 7 leerroutes zijn gebaseerd op het landelijk doelgroepenmodel. Met dit model is de school in de gelegenheid om onderbouwd en haalbaar eindniveau goed in kaart te brengen.
www.deparylhaarlem.nl

Omdat Tess, doordat zij niet/nauwelijks spreekt, woorden niet heeft leren verklanken en zij geen auditieve feedback krijgt vanuit haar eigen spraak, is het extra moeilijk om grammaticaal correcte zinnen te maken. Om Tess te helpen bij het leren verklanken van woorden en spellen wordt momenteel gebruik gemaakt van de LOeS werkwijze². Hierbij worden klankgebaren ingezet, waarbij doelwoorden worden gespeld met die klankgebaren. De gespelde woorden moeten worden gematcht met passende afbeeldingen. Giulia vervolgt: “Maar we oefenen ook vaardigheden als: “Hoor je een “k” in bad? Je ziet dat Tess woordbeelden feilloos opslaat en onthoudt welk plaatje bij welk doelwoord hoort. Bij het spellen valt op dat Tess soms enkele letters mist of door elkaar haalt. Bijvoorbeeld bij een cluster. Tess wordt aangemoedigd om het woord in haar hoofd te horen en voor zich te zien om het innerlijk verklankproces te stimuleren.”

Op school zet de logopediste in op het vergroten van de woordenschat van Tess door te werken met Nieuwsbegrip volgens de LoeS werkwijze, dit werkt erg goed. Wat mooi uitkwam tijdens dit traject was dat leerkrachten en logopedisten van de Parel net een scholing hadden gevolgd in werken met de LoeS werkwijze. Iedereen kan Tess dus vanuit dezelfde principes en ideeën begeleiden en stimuleren in de ontwikkeling van haar lees- en schrijfvaardigheid.

Zo wordt er gewerkt aan deelvaardigheden als automatisch herkennen, decoderen, spellen, herkennen van klanken en klanktekenkoppeling.

Voordat er intensiever werd ingezet op het stimuleren van Tess' communicatieve en gelettertheidsvaardigheden, bleek uit een voormeting met de LOeS-werkwijze dat zij in augustus 2020 op E4M5 niveau zat. Er is na twee maanden intensief werken met Tess een vervolgmeting gedaan en daarop scoorde ze al op M5E5 niveau. De ontwikkeling van Tess heeft dus in korte tijd al een flinke boost gekregen. Femke nuanceert: “Op de CITO lukt het Tess nog niet voldoende om te laten zien wat zij in zich heeft. Mogelijk is dat te verklaren doordat ze de toets geheel zelfstandig maakt. In de behandeling en begeleiding zetten we er op in dat ze zichzelf actief controleert. Dan corrigeert ze adequaat. In een toetsituatie werkt ze sneller en vergeet ze zichzelf te controleren. Ook kan ze dan minder gebruik maken van klankgebaren.”

Na de zomer start Tess op de middelbare school dus zal iedereen daar haar moeten leren kennen. Tess kan nu laten zien wat ze allemaal in haar mars heeft. Tess begrijpt veel en blijkt enorm leerbaar te zijn op het gebied van lezen en schrijven. “Naast een communicatiehulpmiddel blijkt haar iPad met spraakapp dus ook zeer goed ingezet te kunnen worden als onderwijs-hulpmiddel. Dit in combinatie met klankgebaren versterkt de lees- en schrijflessen en Tess krijgt de mogelijkheid om verbaal en non-verbaal (met visuele ondersteuning) te groeien op het gebied van gelettertheidsvaardigheden. Geletterdheid is in feite altijd een vorm van ondersteunde communicatie. Stimuleren van geletterdheid, in welke fase dan ook, via OC zou vanzelfsprekend moeten zijn,” besluit Femke.

² De Lees Ontwikkeling en Spelling-werkwijze heeft als doel niet-sprekende leerlingen te leren lezen en spellen met hulp van hun ondersteunend communicatiehulpmiddel. De werkwijze is toepasbaar binnen alle leesmethoden. De LOeS-werkwijze is ontwikkeld door Loes Theunissen, logopediste Sint Maartenskliniek.

Kansrijke samenwerking van onderwijs, revalidatie en zorg

Een KLIN©-groep op school

Stijn Deckers

Alle kinderen die intensieve zorg of ondersteuning nodig hebben, verdienen onderwijs. Daarvoor bestaan en ontstaan veel verschillende onderwijszorginitiatieven. Over de combinatie van onderwijs en zorg zijn veel vragen. Toeleiding naar onderwijs en passend aanbod vraagt voor de meeste kinderen met een communicatief meervoudige beperking gespecialiseerde ondersteuning vanuit de zorg. Hoe kunnen deze ondersteuningsbehoeften zo goed mogelijk worden geïntegreerd in het dagelijkse onderwijsaanbod?

Een vraag waarop SO-school Lichtenbeek en Klimmendaal Revalidatiespecialisten een antwoord hebben gevonden. Dit in samenwerking met en gebaseerd op de werkwijze van Stichting

Samenwerking Lichtenbeek en Klimmendaal

SO-school Lichtenbeek te Arnhem, onderdeel van de Onderwijsspecialisten, biedt speciaal onderwijs aan kinderen met een lichamelijke, verstandelijke of meervoudige beperking en aan langdurig zieke kinderen van 4 tot en met 13 jaar. De school stemt het onderwijsaanbod zo veel mogelijk af op de wensen en behoeften van de kinderen om de totale ontwikkeling van elke leerling optimaal te stimuleren. En daarmee een goede basis te leggen voor het latere functioneren in de maatschappij.

Revalidatiecentrum Klimmendaal – eveneens in Arnhem – streeft in haar behandeling van kinderen en jongeren naar een zo groot mogelijke mate van zelfredzaamheid en zelfstandigheid.

In dit verband zijn revalidatiezorg, onderwijs en opvoeding nauw met elkaar verweven. Ook de rol van ouders is daarbij onderdeel van het revalidatieproces.

Milo: het KLIN©-scenario. Petra Roelofs, logopediste van Lichtenbeek nam het initiatief. Petra daarover: “De samenwerking is ontstaan vanuit de behoefte om ondersteunde communicatie (OC) breed in het gehele onderwijssysteem van Lichtenbeek te integreren. In januari 2021 is onder de naam De Walvissen de eerste KLIN©-klas van start gegaan. Alle kleutergroepen hebben een dieren naam. Een walvis is een heel communicatief dier met een eigen communicatiesysteem.”

HET KLIN©-SCENARIO

Het samenwerkingsproject wordt gecoördineerd door voormalig mytyschooldirecteur Theo Goossens, programmamanager KLIN© bij Stichting Milo. Goossens beschikt over ruime kennis van en ervaring met samenwerking tussen instellingen in onderwijs en zorg. “Er zijn ook op andere plaatsen in ons land goede ervaringen opgedaan met de opzet en werkwijze van KLIN©-groepen. De expliciete samenwerking tussen Lichtenbeek en Klimmendaal biedt kansen om elkaars expertise te versterken.” aldus de programmamanager.

Zeven kinderen, geselecteerd op communicatie- en leerbehoeften, worden intensief ondersteund bij hun ontwikkeling binnen een dagelijks programma waarin onderwijs, zorg en revalidatie zijn verweven. Onderwijs is leidend in de opzet en afstemming met het revalidatiecentrum is een voorwaarde. Mariëtte

van de Laar, teamleider bij Lichtenbeek, vult aan: “Er zijn veel mensen betrokken en het programma is intensiever dan een regulier schoolprogramma. Normaal zitten er gemiddeld 15 leerlingen in een klas. Maar juist door nu één jaar vol in te zetten op communicatie en de ontwikkeling van onze leerlingen te stimuleren, maakt het naar verwachting mogelijk om in de volgende jaren met minder individuele begeleiding onderwijs te kunnen volgen.”

Sleutelbegrip in het programma is interprofessionele samenwerking.

Er wordt gewerkt met Eén Kind, Eén Plan (EKEP). “De EKEP is de aorta van de samenwerking, daar komt alles samen en vanuit daar gaat het ook weer uit elkaar”, duidt Marnix de Leeuw, directeur van Lichtenbeek. “Gezamenlijk komen we met één plan voor het kind en voor iedereen is duidelijk aan welke doelen gewerkt wordt en wie betrokken is. Ouders hebben een belangrijke rol in het EKEP en beslissen mee op welke doelen in te zetten.”

HET KLIN©-PROGRAMMA

Kinderen Leren Initiatieven nemen in Communicatie (KLIN©) is een evidence-based, intensief behandelprogramma ontwikkeld binnen Stichting Milo met een sterke focus op het stimuleren van de communicatie-ontwikkeling en taalverwerving via de inzet van ondersteunde communicatie en ondersteunde geletterdheid (Van Balkom, 2018)¹. De aanleiding voor de ontwikkeling van KLIN© komt voort uit de behoeften binnen kinderdagcentra (KDC) om met kindspecifieke interventieprogramma's betere onderwijskansen en vooruitzichten te creëren voor meer kinderen met meervoudige beperkingen. De ondersteunende aanpak van communicatieve vaardigheden is vaak de enige manier en kans op een succesvolle toegang tot onderwijs voor deze leerlingen. Cindy Mus, revalidatiearts van Klimmendaal en betrokken bij het project, zegt ook: “Communicatie is de basis van leren leren. Communicatie stuwt andere ontwikkeldoelen.” Quirine, behandelcoördinator bij Stichting Milo, vult aan: “Communicatie is het fundament. Daar samen aan bouwen, de leerlingen

Het interprofessionele team van de Walvissen

- Jolanda van den Hout, leerkracht Lichtenbeek
- Lonneke Jansen, onderwijsassistent Lichtenbeek
- Lisette Degens en Jade Veenstra, zorg binnen onderwijs Driestroom
- Marije van Nistelrooy-Averink, gedragskundige Lichtenbeek
- Petra Roelofs, logopedist Lichtenbeek
- Marcia van den Hove, logopedist Klimmendaal
- Maaïke Blokland, GZ-psycholoog Klimmendaal
- Cindy Mus, revalidatiearts Klimmendaal
- Yvonne Heesakkers en Daniëlle Dehing, KLIN©-behandelaars Stichting Milo
- Silke van Logtestijn en Quirine Plaizier, behandelcoördinatoren Stichting Milo
- Inge Hanssen, fysiotherapeut Stichting Milo

* *Random individuele leerlingen zijn aanvullende therapeuten en behandelaars betrokken, m.n. vanuit Klimmendaal, waaronder fysiotherapie, ergotherapie en maatschappelijk werk.*

** *Ook ouders, verpleegkundigen en betrokken PGB-begeleiders maken onderdeel uit van het interprofessionele team*

ondersteunen in hun ontwikkeling, door dat fundament nu goed te leggen, maak je groei over langere tijd en in andere situaties mogelijk.”

ERVARINGEN MET HET PROGRAMMA

Binnen de Walvissen worden doelen van onderwijs, revalidatie en communicatie met elkaar vervlochten. Soms is dat een zoektocht, geeft Milo-behandelcoördinator Silke aan. “Het was even zoeken om onderwijsdoelen en OC-doelen samen te laten komen. Per onderwijsdoel bekijken we samen welke activiteiten hieraan te koppelen zijn en hoe daar dan weer communicatiedoelen aan kunnen worden gehangen. De activiteiten worden zodoende echt met elkaar verweven”.

1 van Balkom, H. (2018). *Kinderen Leren Initiatieven Nemen in communicatie (KLIN©): Toegang tot communicatie, taal en geletterdheid voor kinderen met meervoudige beperkingen*. Leuven/Den Haag: ACCO

Jolanda, leerkracht van Lichtenbeek, beaamt dat ze direct al veel meer OC in het onderwijsgerichte aanbod gebruikt. "En de leerlingen groeien daardoor zo snel, zij bereiken hun doelen veel sneller dan aan het begin van de klas gedacht op basis van het ontwikkelingsperspectief (OPP). Als je kijkt hoe snel de kinderen datgene wij aanbieden oppakken en ook zelf kunnen laten zien, daar ben ik enorm trots op." Marcia, logopediste van Klimmendaal, is het daar absoluut mee eens: "Na enkele maanden de focus op communicatie zien we bij de leerlingen al groei in zelfstandigheid, autonomie en bij sommige kinderen ook een stukje zelfvertrouwen. Communicatie is zó'n belangrijke basis om alle ontwikkelingsgebieden te stimuleren, alle kinderen hebben op alle ontwikkelingsgebieden al een stapje gezet. Deze focus op communicatie nu vijf dagen in de week, in plaats van één of twee momentjes per week, ik werk nu in mijn grote droom."

Bij alle leerlingen zien we duidelijke groei in hun communicatievaardigheden en taalontwikkeling, allen maken reeds na enkele maanden gebruik van een breed scala aan OC-vormen. Er wordt ook voor alle leerlingen actief gewerkt aan het creëren van overzicht en structuur, waarbij OC ook een belangrijke rol heeft in het visualiseren en verduidelijken. Zo krijgen zij overzicht op hun dag, en overzicht binnen activiteiten. De leerlingen laten hierdoor ook een verbetering zien in hun taakwerkhouding, ondanks dat dit bij de meeste kinderen als een mogelijke valkuil werd gezien vóór de start bij de Walvissen. De leerlingen zijn taakgericht en groeien ook in hun aandachtsfuncties.

"Wij proberen de leerlingen echt klaar te stomen voor de schoolvakantie, voor een passende overstap naar de volgende klas en zodat ze goed om kunnen gaan met het ondersteunende communicatiemiddel dat bij hen past", zegt Jolanda. Een belangrijk verschil tussen de Walvissen en de andere (kleuter)klassen? "In vergelijking met de andere kleuterklassen hebben wij heel veel hoeken. We hebben een welkomsthoek, een huishoek, een bouwhoek, een ontdekhoek, een doe-hoek, een multimedia hoek, en we hebben een leeshoek. Elk kind heeft een ander dagprogramma, gekoppeld aan werken in de hoeken. Dat kunnen zo'n 6 tot 8 activiteiten per dag zijn. Wat collega's van andere klassen ook heel erg opvalt, is dat er veel

communicatiemogelijkheden aanwezig zijn. Zo zijn er heel veel picto's aanwezig."

De rol en betrokkenheid van ouders is groter dan binnen de andere klassen van Lichtenbeek. Meerdere keren per week krijgen ze een update met foto's en video's. Ouders worden ook actief betrokken in het implementeren van het OC-middel thuis. Dit gebeurt zowel tijdens huisbezoeken door behandelaars van Stichting Milo als tijdens (twee)maandelijks ouderavonden. Jolanda vult aan: "We vragen best veel van ouders, maar dat zie je ook echt terug in het resultaat. En ouders zie je ook echt van 'Wauw kan mijn kind dat?!' Die verwondering en die aha-belevens zijn geweldig!"

Na de zomervakantie stromen de kinderen door naar een andere klas. Vanuit Milo wordt dan nog zo'n drie maanden begeleiding gegeven aan de nieuwe leerkracht om de implementatie van OC door te trekken. Ook doordat Klimmendaal betrokken blijft, wordt de verdere ontwikkeling van de leerlingen geborgd.

EXTRA EFFECT OP SCHOOLNIVEAU

Een extra effect van het KLIN©-project is de uitstraling op de rest van de school. Leerkrachten komen regelmatig even langs en komen kijken hoe het in zijn werk gaat en hoe OC praktisch in te zetten is. De vorige leerkrachten van de leerlingen in de Walvissen volgen de ontwikkeling van de kinderen van kortbij. "Zij zien namelijk hoe de leerling groeit en dat prikkelt en stimuleert hen om daar weer een vervolg aan te geven. Met elkaar leren we, daar plukken we

echt de vruchten van”, aldus Marnix. Silke vult aan “Die korte lijntjes zijn ook erg belangrijk, de overgang van de leerling naar de volgende klas na het KLIN©-programma zal zo veel gemakkelijker verlopen. We gaan ook al in overleg met de leerkracht van volgend jaar, om te kijken of zij nu al zaken op kan pakken.” Petra speelt als logopediste op Lichtenbeek een belangrijke schakel tussen de KLIN©-klas en de rest van de school, om de opgebouwde kennis over OC verder te verspreiden naar andere klassen. Petra: “Mijn grootste doel is dat over enige tijd alle leerkrachten op school denken: “Oké, Ik ga deze les aanbieden, wat heb ik nodig voor ondersteunde communicatie? Wat heb ik nodig aan picto’s, aan gebaren? Hoe richt ik een spraakknop in en heb ik de themakaarten voor elkaar?”

ONTWIKKELING VAN EMANUEL

Binnen enkele maanden na zijn start in de Walvissen komt Emanuel al tot merkbare ontwikkeling van zijn communicatieve vaardigheden en zijn spraakvermogen. Alleen al het feit dat hij zelf nu enkele woorden kan zeggen, maakt dat Emanuel beter in zijn vel zit. Zijn ouders zien de positieve ontwikkeling ook thuis. “Hij heeft een sterke wil en wens om steeds meer mee te doen. Zo wil hij de laatste tijd ook zelf zijn boterhammen smeren. Ook kreeg hij laatst nieuwe schoenen, maar hij vond ze niet mooi. Aan zijn communicatie was duidelijk te merken dat hij ze niet wilde. Een teken dat hij steeds meer een eigen wil

krijgt en daarover communiceert. Wat vooral ook helpt in zijn communicatie zijn de taalactiviteitskaarten, zoals een eetplacemat met bijbehorende pictogrammen.” Quirine vult aan: “Hij neemt veel gericht deel aan activiteiten, is taakgericht, geeft duidelijk aan wat hij wel en niet wilt en vraagt ook veel meer om hulp.”

Geregeld vindt er contact plaats tussen ouders en medewerkers van de Walvissen om de werkwijze en het effect daarvan te bespreken. Emanuel kijkt zelf met zijn ouders de foto’s en videobeelden terug en leert daar zelf ook van. Ouders: “Hij herkent de videobeelden en waardeert die omdat hij daarmee ook thuis kan vertellen wat hij op school heeft meegemaakt.” Die uitwisseling is voor de ouders erg belangrijk. Ze zien dan ook dat Emanuel bij het zien van de beelden de ervaring herbeleefd en meer woorden gaat gebruiken.

Emanuel zet nu na enkele maanden al een combinatie van communicatievormen in, zijn spraak, pictogrammen, spraakknoppen, enkele gebaren en hij leert nu beginnend te communiceren met een spraakcomputer. Doordat zijn communicatieve vaardigheden snel ontwikkelen, verandert ook het beeld van zijn onderwijs- en ontwikkelperspectief geef Jolanda, leerkracht van de Walvissen aan: “Toen Emanuel in de klas kwam, was hij ingedeeld in leerroute 2. We zien nu dat hij heel leergierig en gemotiveerd is en veel

Emanuel

Vijf jaar geleden werd Emanuel, het eerste kindje van Kim en Matthias Jongbloed, geboren. Naast het Downsyndroom heeft Emanuel nog andere medische problemen. Bij de start op de Walvissen maakte hij zich vooral duidelijk door wat klanken en een paar gebaren (lief, klaar). Hij uitte zijn wensen vooral via frustratiegedrag. Signalen die door ouders en behandelaars werden geïnterpreteerd als een sterke behoefte om contact te leggen. Emanuel is een vrolijke en ondernemende jongen, die graag zelf bekijkt wat hij doet. Hij vindt alles met muziek leuk, speelt ook graag met water en kijkt graag tv. Vooral naar juf Roos. Hij haalt graag ‘kattenkwaad’ uit met zijn zusje.

Een fragment uit het dossier van Emanuel door Daniëlle Dehing

Emanuel heeft een erg goede dag gehad vandaag! Bij binnenkomst speelt hij op het muziekbord. Wanneer ik het stopliedje zing – om de overgang te maken en een nieuwe activiteit aan te kondigen - zet hij zelfstandig het muziekbord uit en gaat mee naar zijn plankastje. Hij zet zijn concrete verwijzer voor de kring op de goede plek, knap hoor!

Tijdens het fruitmoment hoor ik Emanuel meerdere keren zachtjes 'meer' zeggen wanneer hij nog een stukje banaan wil. Samen met Emanuel ga ik daarna afwassen. We gebruiken hierbij een script – een visualisatie van de volgorde van handelingen -, eerst de beker, dan de lepel en dan de vork. Vooral het water in de teil doen vindt Emanuel erg leuk. Op zijn OC-middel geeft Emanuel aan 'meer' ook geeft hij één keer zelfstandig aan 'meer water'. Dus een combinatie van woorden! Ik hoor hem ook één keer heel zachtjes 'water' zeggen. Wat goed, Emanuel!

dingen behoorlijk snel oppakt. Hij heeft snel door welke picto wat betekent en wijst ze ook al zelfstandig aan. Als hij zo blijft groeien, denk ik zelfs dat hij naar een hogere leerroute kan."

Het afsluitende woord is aan Marnix, directeur Lichtenbeek: "Er komen op Lichtenbeek steeds meer kinderen binnen met complexere leer- en ondersteuningsbehoeften. Met steeds meer vragen op het gebied van gedrag en communicatie. Het KLIN©-programma en daarin de samenwerking met Milo en Klimmendaal sluit perfect aan op onze behoefte vanuit school. Het kind echt centraal stellen en bouwen aan het fundament dat communicatie kan leggen, daar zetten wij op in. Als het bij ons kan, kan het op elke school, zolang je je maar openstelt voor innovatie en de samenwerking zoeken. Door een bundeling van expertises, brengen wij onze leerlingen verder."

Meer weten over KLIN©? Neem contact op met Theo Goossens, Programmamanager KLIN© 06 11203268 en theo.goossens@stichtingmilo.nl

Communicatie en gedrag in de klas

Judith Stoep en Stijn Deckers

Als leerling en leraar elkaar niet goed begrijpen, ontstaan er snel misverstanden met allerlei gedragsproblemen als gevolg. Denk aan boosheid, agressie, frustratie of teruggetrokken gedrag. Bij het optreden van dergelijk gedrag is het daarom zinvol om te kijken naar de rol die communicatie speelt in die situatie: hoe en waarom ontstond het probleemgedrag? Wat wil de leerling met het probleemgedrag eigenlijk vertellen?

In het thematisch overzichtsartikel 'Van Verdichting naar verlichting: leraarcompetenties voor succesvolle communicatie in het po en so' (Stoep en collega's, 2019) beschreven we hoe communicatie en gedragsproblemen samenhangen en wat je als leraar kunt doen om communicatie als hefboom te gebruiken voor het verbeteren van het klasklimaat.¹

Leerkrachten geven aan dat de invoering van de wet passend onderwijs heeft geleid tot verdichting van de leerlingproblematiek in alle onderwijstypen. Zij geven aan minder goed in staat te zijn om alle leerlingen de ondersteuning en begeleiding te bieden die ze nodig hebben, omdat de complexiteit van de problemen die leerlingen hebben in de klas is toegenomen (Van den Oetelaar, 2015). In de perceptie van veel leerkrachten gaat het bij de verdichting van de leerlingproblematiek met name om de toename van gedragsproblemen (De Boer & Van der Worp, 2016).

OOZAKEN PROBLEEMGEDRAG: DRIE VISIES

Er zijn verschillende manieren waarop er naar de oorzaken van probleemgedrag kan worden gekeken. De **interne visie** ziet gedrag als resultaat van interne en individuele factoren, zoals gezondheid, cognitie, sensorische vaardigheden en temperament van het

kind. De **externe visie** ziet gedrag als een resultaat van de (fysieke) omgeving. Denk hierbij aan de aanwezigheid van prikkels, het aantal leerlingen per leraar, het klasklimaat en klassenmanagement. De **interactionele visie** kijkt juist naar de interactie van

Als er sprake is van miscommunicatie dan kan dat een uitwerking hebben op het gedrag van een leerling.

interne en externe factoren, zoals communicatie tussen leraar, leerling en medeleerlingen en hun fysieke omgeving. Als er sprake is van miscommunicatie dan kan dat een negatieve uitwerking hebben op het gedrag van een leerling.

Tallose onderzoeken hebben inderdaad aangetoond dat communicatieve problemen de onderliggende oorzaak kunnen zijn van gedragsproblemen. Carr en Durand formuleerden in 1985 al de 'communicatie-hypothese van probleemgedrag': *'Probleemgedrag functioneert als een primitieve vorm van communicatie voor die leerlingen die (nog) niet beschikken over passende en ontwikkelde communicatievormen'*

¹ Meer weten over Van verdichting naar verlichting? Ga dan naar <https://expertisecentrumnederlands.nl/van-verdichting-naar-verlichting-leraarcompetenties-voor-succesvolle-communicatie-in-het-po-en-so> voor het overzichtsartikel en de kennisclip.

(p. 22). Casey en Merical (2006) wijzen op drie communicatiedoelen die schuil kunnen gaan achter probleemgedrag: (1) om aandacht te krijgen of vast te houden, (2) om aan te geven dat een opdracht als te moeilijk ervaren wordt of niet begrepen wordt en (3) om druk uit te oefenen, bijvoorbeeld om iets te ontvangen. Vanuit dit interactieve perspectief op probleemgedrag kan de functie van het gedrag van de leerling achterhaald worden en kan gezocht worden naar wederzijds begrip en afstemming tussen communicatiepartners.

COMMUNICATIEVE COMPETENTIES

Communicatie is een dynamisch, transactioneel proces; de betekenis van het gesprek wordt door beide gesprekspartners gevormd (Blackstone & Hunt-Berg, 2003). Om te communiceren met een ander zijn communicatieve competenties van belang. Light en McNaughton (2014) onderscheiden er vier:

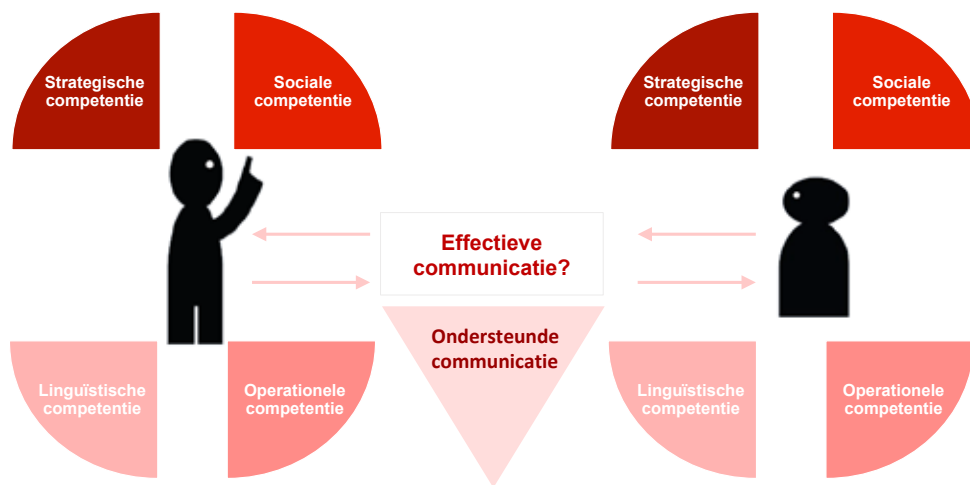
- *linguïstische competentie*: kennis over het taalsysteem, dus de klanken, woorden en woordstructuren en grammaticale regels van een taal;
- *sociale competentie*: de sociale regels die van belang

zijn bij communicatie, zoals oogcontact maken, beurten wisselen;

- *strategische competentie*: afstemmen op de ander en flexibel zijn in je communicatie, bijvoorbeeld door je boodschap op een andere manier te formuleren als je ziet dat je gesprekspartner je niet begrijpt;
- *operationele competentie*: de mate waarin je in staat bent om verschillende communicatievormen in te zetten, bijvoorbeeld spraak, handgebaren en mimiek.

Als we het hebben over communicatie dan is het belangrijk om te kijken naar de communicatieve competenties van zowel leerling als leerkracht, ouder of klasgenoot, omdat communicatie een dynamisch, transactioneel proces is; de betekenis van het gesprek wordt door beide gesprekspartners gevormd (Blackstone & Hunt-Berg, 2003). Een communicatieprobleem is daarmee in feite een systeemprobleem, waarbij er een mismatch is in de afstemming tussen de communicatieve competenties van alle gesprekspartners. In het overzichtsartikel (Stoep en collega's, 2019) beschrijven we

Basale elementen in de communicatie
(Oog)contact maken: aandacht hebben voor elkaar
Aansluiten: aanpassen aan tempo en communicatiestijl van de leerling
Wachten: tijd geven om te reageren
Enthousiasmeren en uitdagen: inhoudelijke motivatie aanwakkeren
Ruimte scheppen door vragenstellen: actieve rol door de taalproductie van de leerling te stimuleren
Uitlokken van communicatie (prompting): leerling op weg helpen als er geen antwoord komt
Reageren: voortzetting van de beurtwisseling
Interpreteren (recasting): verwoorden wat je denkt dat de leerling wil zeggen
Toevoegen: aanvullen, uitbreiden of impliciet verbeteren van de uiting van de leerling
Belonen van communicatieve intentie: bekrachtigen van het gewenste communicatieve gedrag
Model staan: zelf het goede voorbeeld geven van effectieve communicatie
Visualiseren: gebruik van tekeningen, foto's, video en grafische symbolen om taalbegrip én -productie te ondersteunen
Omgevingsprincipes
Inrichting van het klaslokaal: taalrijke en gestructureerde omgeving die aanzet tot betekenisvolle communicatie
Aanbieden van de leertaak: verschillende zintuigen aanspreken
Klasgenootjes en andere leeftijdsgenoten: creëren van bewustzijn en begrip over communicatie

de wijze waarop leraren effectieve communicatie kunnen bewerkstellingen in hun klas zodat gedragsproblemen al in een vroeg stadium tegengegaan kunnen worden.

WERKZAME PRINCIPES

Er zijn verschillende evidence based technieken voor het vergroten van communicatieve competentie en daarmee het bewerkstelligen van effectieve communicatie in de klas (zie bijvoorbeeld Law, Plunkett, & Stringer, 2012). Uit onze gestructureerde review van wetenschappelijke onderzoeksbronnen hebben we de volgende werkzame technieken afgeleid. In het overzichtsartikel zijn deze technieken uitgebreider beschreven.

ONDERSTEUNDE COMMUNICATIE

Bij het tegengaan van probleemgedrag in de klas is het belangrijk om ook te kijken naar de rol die ondersteunde communicatie (OC) in dit verband zou kunnen betekenen. Met OC kunnen communicatieve competenties worden ondersteund en versterkt. Het vergroten van communicatiemogelijkheden van leerlingen in de klas heeft grote potentie in de optimalisatie van onderwijskansen en minimalisering van gedragsproblemen (O'Neill et al., 2018).

BRONNEN

- Blackstone, S., & Hunt Berg, M. (2003). *Social networks*. Monterey: Augmentative Communication.
- Boer, A. de, & Worp, L. van der. (2016). De impact van passend onderwijs op het SO/SBO en het VSO. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Carr, E. G., & Durand, V. M. (1985). Reducing behavior problems through functional communication training. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 18(2), 111-126.

- Casey, S. D., & Mercial, C. L. (2006). The use of functional communication training without additional treatment procedures in an inclusive school setting. *Behavioral Disorders*, 32(1), 46-54.
- Law, J., Plunkett, C. C., & Stringer, H. (2012). Communication interventions and their impact on behaviour in the young child: A systematic review. *Child Language Teaching and Therapy*, 28(1), 7-23.
- Light, J., & McNaughton, D. (2014). Communicative competence for individuals who require augmentative and alternative communication: A new definition for a new era of communication? *Augmentative and Alternative Communication*, 30, 1-18.
- Oetelaar, M. van den (2015). Krimp en kwaliteit in SO en SBO. [Online]
- O'Neill, T., Light, J., & Pope, L. (2018). Effects of interventions that include aided Augmentative and Alternative Communication input on the communication of individuals with complex communication needs: A meta-analysis. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 61, 1-23.
- Stoep, J., Gubbels, J., Deckers, S., Radstaake, M., & Prijs, E. (2019). *Van verdichting naar verlichting. Leraarcompetenties voor succesvolle communicatie in het PO en SO*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands/Radboud Universiteit.

DR. JUDITH STOEP, TAALKUNDIGE, IS VERBONDEN AAN DE RADBOUD UNIVERSITEIT ALS DOCENT BIJ PEDAGOGISCHE WETENSCHAPPEN EN ONDERWIJSWETENSCHAPPEN. DAARNAAST WERKT ZE ALS SENIOR PRAKTIJKGERICHT ONDERWIJS-ONDERZOEKER BIJ HET EXPERTISECENTRUM NEDERLANDS EN BIJ STICHTING MILO.

DR. STIJN DECKERS, ORTHOPEDAGOOG, IS MANAGER DIAGNOSTIEK EN BEHANDELING BIJ STICHTING MILO, ALS ONDERZOEKER BETROKKEN BIJ DE LEERSTOEL ONDERSTEUNDE COMMUNICATIE AAN RADBOUD UNIVERSITEIT NIJMEGEN EN TEvens VERBONDEN AAN DE RU ALS DOCENT VOOR DE OPLEIDING PEDAGOGISCHE WETENSCHAPPEN.

Laten we de eindtoets heroverwegen

De uitslag van de centrale eindtoets heeft een interessant gesprek opgeleverd in onze klas. Ik ben verbaasd over de volwassen inbreng van mijn leerlingen. Hetgeen zij ter berde brachten heb ik ook in de teamkamer langs horen komen, maar dan voorzien van kinderlijk eenvoudige argumenten die mij aan het denken hebben gezet en waarmee ik mijn collega's ook aan het denken wil zetten.

Het klassengesprek (of moet ik zeggen klasse gesprek) volgt pas een dag nadat ik de uitslag heb uitgedeeld. Van onze directeur moest het dit keer in gesloten enveloppen, omdat er op het omhulsel van het A-viertje stond geschreven 'uitslag voor ouders'. Ik was gewoon de uitslag meteen met leerlingen te bespreken en daar waar nodig toe te lichten. Nu begon ik het gesprek een dag later met het idee dat ik misschien wat moest repareren, maar ik heb mijn leerlingen ondanks de gemiddeld hoge uitslag toch onderschat.

De eerste vraag die gesteld werd was of wij het als groep 8 goed gedaan hebben. Ik zei dat we gemiddeld hoger scoorde dan het landelijk gemiddelde. Toen één van de leerlingen zei 'dat komt door u' werd zij gecorrigeerd door een klasgenoot. 'Alle juffen en meesters hebben daaraan bijgedragen, maar het komt vooral door onszelf!' Een ander voegde er aan toe dat het gemiddeld misschien wel mooi was, maar dat er best verschillen waren tussen de leerlingen en dat er toch een paar onverwachte uitslagen bij waren. De kinderen bleken voor school op het plein al met elkaar uitgewisseld te hebben hoe ze gescoord hadden. 'Ja', riep Joep 'mijn uitslag was veel lager dan uw advies'. Zijn buurman corrigeerde hem: 'jouw uitslag was niet passend!'

In de klas hebben we het steeds over het best passend advies gehad en nooit over hoog of laag. Maar ook dat werd nu weer onderwerp van gesprek. Fleur, met een VMBO kader advies op zak zei: 'Mijn advies was dan wel passend, maar

ik kreeg toch het idee dat het laag was. Hoewel ik weinig van procenten snap, snap ik wel dat als er staat dat 79% van de leerlingen beter scoort dan ik, dat ik het slecht heb gedaan.' Zo had ik nog nooit naar de percentielscores gekeken.

Ook interessant was de vraag of corona nu invloed had gehad op onze scores. Ik merkte dat het uitmaakte welk journaal de leerlingen gekeken hadden in hun reactie. Ik hoorde de quotes van verschillende nieuwsitems langskomen: 'In jaren niet zo laag geweest' (RTL) en 'Nauwelijks lager' (NOS). Het mooiste vond ik de reactie van Joep: 'Ik denk dat we juist door corona meer tijd hebben besteed aan rekenen en taal, waardoor het mee lijkt te vallen. Maar de andere vakken zijn denk ik minder uit de verf gekomen dan andere jaren.' Bevestiging vragend kijkt hij me aan, en ik denk 'wat kiest hij een mooie bewoording voor een groep8-leerling die een niet-passend advies heeft gekregen'. Ik vertel dat we daar geen toets voor hebben, maar dat Joep voor sommige vakken wel gelijk kan hebben.

Ook Soefyan brengt nog een onderwerp aan bod. Ik heb hem een VMBO-t advies gegeven en de uitslag zegt Havo. 'Ik heb gehoord dat u mijn advies moet heroverwegen, maar toen wij het adviesgesprek hadden zei u al dat u kansrijk had geadviseerd toen mijn vader vond dat ik VMBO-k moest doen. U wilde mij de VMBO-t kans geven, maar u gaat mij toch niet op de havo zetten!' Ik zeg dat ik zijn gedachte bij mijn heroverweging mee zal nemen.

Heroverwegen is wat wij op school en in het onderwijs sowieso moeten doen. Maar niet het heroverwegen van de schooladviezen, maar hoe we de politiek duidelijk kunnen maken dat de (na) druk van een eindtoets af moet. Laten we de verplichting tot afname van een centrale eindtoets heroverwegen!

Bas Wijs

Boekrecensies Thieu Dollevoet

Zeg me wat je zeggen wil. *Logopedie met hoofd en hart*

Francisca Felix. Uitgeverij SWP, Amsterdam. 2020. 117 p. € 22,00.

Wanneer een kind zich niet goed kan redden met de taal, vaak niet goed te verstaan is of niet afstemt op de ander, kan er sprake zijn van een verstoring van de spraak-, taal- en communicatieve ontwikkeling. De auteur beschrijft haar eigen ervaringen in het begeleiden van (jonge) kinderen wat contact met mensen betekent en wat communiceren met kinderen doet. Ze komt tot een (nieuw) instrument: de interactieschijf voor wederkerigheid (fig. 4.4, p. 64) met drie taartpunten (Ik wil contact. Ik wil kletsen. Ik wil afwezig zijn), een hulpmiddel voor logopedisten, therapeuten ouders en andere kinderen. In het boek reikt de auteur verschillende voorbeelden, casussen en tips aan (mimiek, geluid, beweging, gebaren enz.). Afgesloten wordt met 'verder lezen' en 'bijlagen'. Resumerend: een begripvol en goed leesbaar boek, dat 'ruimte' biedt aan logopedisten, therapeuten en ouders om 'echt' met elkaar in gesprek te komen.

Turbulente leerlingen. *Probleemgedrag op school positief aanpakken.*

Dieter Burssens e.a.. Uitgeverij Gompel & Svacina, Oud-Turnhout. 2020. 208 p. € 32,50.

Hoe ga je het beste om met thema's zoals storend gedrag in de les, met radicalisering of agressie? Hoe voorkom je pesten, spijbelen of drugsgebruik? En wat kun je doen als er grensoverschrijdend gedrag werd gesteld? En vooral, hoe doe je dat met een maximale aandacht voor een positief schoolklimaat? De doelgroep zijn leerlingen van 3-20 jaar, waarbij de focus ligt op het vicieuze karakter van labeling en uitsluiting. Uiteraard speelt preventie een grote rol (sociale binding en gezag). Wat kun je als school zelf en waar heb je ondersteuning van buiten nodig (netwerk, deskundigheid)? Wat te doen als het gaat over drugspreventie (beleid, afspraken, regels, zorg en begeleiding, educatie/omgevingsinterventies). En wanneer pesten op de agenda staat? Of maatschappelijke polarisatie? Of spijbelen? Het laatste deel gaat over 'herstelgericht handelen op school'. Afgesloten wordt met 'Risicosituaties op school positief doen kantelen' en 'Omgaan met agressie'.

Het betreft een informatief boek, dat vooral gebaseerd is op onderzoek in projecten in en aan de praktijk, met een focus op het secundair onderwijs in Vlaanderen. Voor de liefhebber.

Wiebelen en friemelen voor mensen met een verstandelijke beperking.

Over de invloed van zintuiglijke prikkelverwerking op (be)leven.

Monique Thoonsen & Marijenne van der Gaag. Uitgeverij Pica, Huizen. 2021. 248p. € 25,95

Om je te ontwikkelen heb je prikkels nodig. Dat geldt ook voor mensen met een verstandelijke beperking. Dit boek reikt daartoe relevante, informatieve en beeldende 'stuff' aan. Het verschaft je een 'bril' waarmee je kunt kijken naar gedrag (Zip-kijkwijzer: prikkelprofiel), die van de zintuiglijke prikkelverwerking. Met die bril zie je scherp wat onder- of overprikkeling inhoudt. Of voelt een persoon zich goed en is hij in staat zijn taak uit te voeren. Tenslotte ontdek je ook wat het nut is van wiebel- en friemel gedrag. De volgende vraag is dan: 'Wat betekent dat voor de begeleiding?' Er zijn namelijk vijf 'posities': neutraal,

onderprikkeld actief, onderprikkeld passief, overprikkeld actief, overprikkeld passief. Er wordt 'maatwerk' gevraagd qua afstemming. Verder in het boek wordt een belangrijke rol ingeruimd voor de strategie en zijn er veel praktische voorbeelden te vinden.

Het betreft een toegankelijk geschreven boek, dat de focus prikkelverwerking centraal stelt en de noodzaak van 'maatwerk' vereist.

Dit is een verschrikkelijk boek met een gouden boodschap.

Anton Horeweg. Uitgeverij Pica, Huizen. 2020. 72p. € 15,00

Veel kinderen maken iets ergs mee, zonder dat ze het door hebben. Dat komt omdat ze niet weten wat 'normaal' is. Is het namelijk normaal dat je thuis of op school uitgescholden wordt? Of klappen krijgt? Meester Anton vertelt hoe je je kunt voelen, met wie je daarover kunt praten. Het gaat dan over 'zaken' als: het overlijden van een dierbare, een vechtscheiding van ouders, gepest worden, ziekte, verwaarlozing, mishandeling of misbruik.

Sommige kinderen kunnen niet meer met hun ouder praten. De auteur geeft aan: 'Praat dan met je juf of meester. Of je oma, opa of buurvrouw. Praat in ieder geval met iemand die je vertrouwt'. Vaak denkt het kind: 'Het is mijn schuld. Dat klopt echter niet'. Het gaat vooral om zorgen om te overleven! De stelling van de auteur is: 'Een slecht geheim is een geheim waardoor je je slecht blijft voelen. Zo'n geheim kun je beter doorvertellen' (p. 37). Het boek wordt afgesloten met handige, bruikbare websites en woordenlijst.

Het betreft een bruikbaar, praktisch boekje dat steun biedt aan kinderen die 'echt in de problemen gekomen zijn. Het is vooral een 'luisterende actie' die het betreffende kind tot actie aanzet.

Zorg Primair is het vakblad over onderwijspraktijk en hoe leerkrachten voortdurend bezig zijn deze te verbeteren.

Daniëlle Woestenbergh (hoofredactie),
Dorethea Arissen (BaO)
Phia Oostenbach (BaO),
drs Thieu Dollevoet (Fontys OSO),
Angela Kouwenhoven (ODV)
Han Kooreman (Themagroep
Passend Onderwijs) en
Brigitte Huppertz
Jan van Balkom MA
drs Nico Schouws
(redactiecoördinator en
eindredactie).

Redactieadres Zorg Primair

Marchanthof 8
1067 MH Amsterdam
T +31 (0)6 4264 3794
E zorgprimair@cnv.nl

Voordat u een artikel aanlevert,
is het raadzaam de auteursrichtlijnen
aan te vragen bij
het redactie-adres. Digitaal
aanleveren is een voorwaarde.

Zorg Primair (ISSN 1567-1801)
verschijnt 8 keer per jaar, in een
oplage van 35.000 exemplaren.
Een abonnement op Zorg Primair kost
€ 30,00 per jaar (8 nummers)
Aanmelden bij 030-7511003.

Vormgeving:

FIZZ | Digital Agency – fizz.nl

Coverfoto:

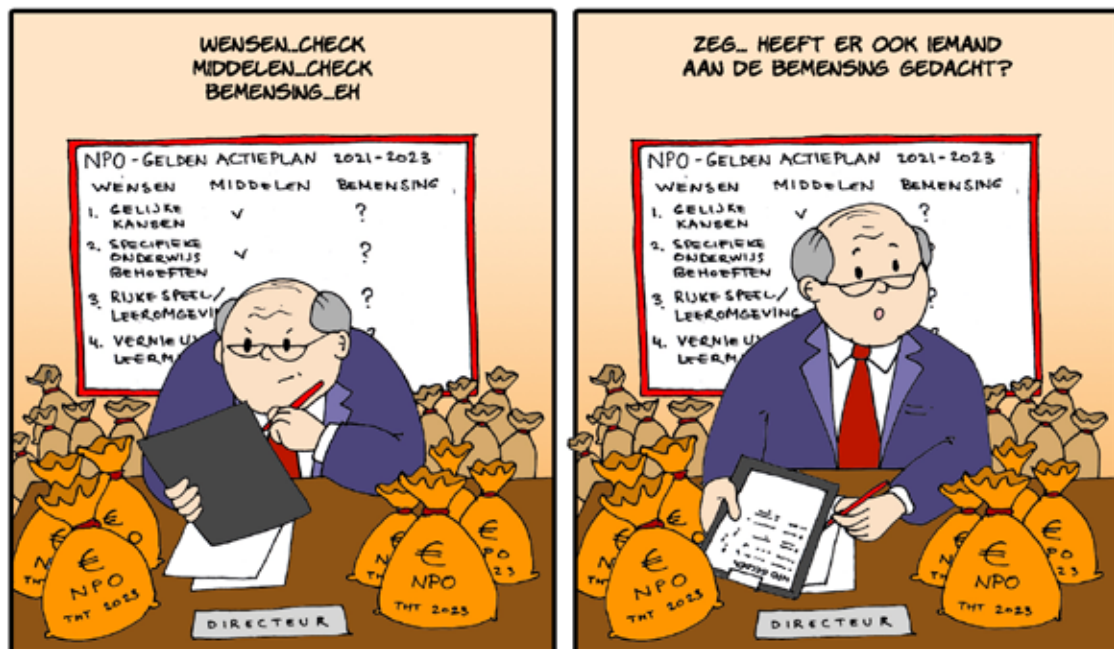
Foto: Kim van Tiel / Fotografie en
Creatie

Advertenties:

OnderwijsMedia
T 020 330 89 98
E sales@onderwijsmedia.nl

NIEUW PERSONEEL ONDERWIJS?

DOOR JAN BEIJERS
DOCENT FONTYS HOGESCHOOL KIND EN EDUCATIE

Onderwijs

We zijn live!

Je vertrouwde informatie in een nieuw jasje.

www.cnv.nl

